

A párbeszéd lehetőségei

A POSZT-VÁLOGATÓ CSÁSZÁR ANGELA
ÉS SÁNDOR L. ISTVÁN BESZÉLGET

„Úgy szeretnék valami jót látni”

SÁNDOR L. ISTVÁN: Több mint 18 ezer kilométert utaztunk együtt, és közben sokat beszélgettünk a láttat előadásokról, a különféle alkotói és színészi teljesítményekről. De alig esett szó köztünk arról, hogy milyennek látjuk egészében a mai magyar színház-művészetet.

CSÁSZÁR ANGELA: Igazából még nem összegeztem ennek az évnek a tapasztalatait. Rengeteg jegyzetet készítettem, vannak határozott emlékeim, de mindez annyira szubjektív, hogy nehéz róla beszélni.

SLI: Azért próbáljunk meg mégis beszélgetni a szubjektív benyomások mögött felismerhető szakmai tapasztalatokról! Azt nem érdemes tagadnunk, hogy miközben nagyon sok előadást láttunk, elenyésző számú igazán jó előadással találkoztunk. Egyszer elsőhajtottad magad az autóban, hogy „úgy szeretnék valami jót látni!”.

CSA: Valóban. Miközben sok mindent el tudok fogadni, mert ismerem a körülményeket, beszélhetnék arról, hogy milyen lelki-, illetve fizikai állapotban vannak a magyar társulatok, ami nagyrészt persze attól függ, hogy ki vezeti az adott színházat, milyen embereket gyűjt maga mellé, miket akar bemutatni...

SLI: ...mit gondol a közönségről...

CSA: ...és mit gondol a saját munkájáról. Képes-e befogadni azokat a visszajelzéseket, amelyeket kap, s amelyek esetleg kritikai elemeket is tartalmaznak.

SLI: A válogatásunkat fel lehetne fogni egyfajta összképként a mai magyar színházművészetéről. Ez alapján beszélgetni lehetne arról, hogy milyen erények és milyen hiányok jellemzik a magyar színházművészetet. Tendenciákról, folyamatokról éppúgy szót lehetne váltani, mint az egyre inkább letagadhatatlan problémákról.

Társaságok szerint?

CSA: Sokan nem így fogadták a válogatást. Olvastad például Vidnyánszky Attila interjúját a *Heti Válaszban*? Elszomorodtam tőle. Azt kifogásolja, hogy a Magyar Teátrumi Társaság egyetlen tagszínházának egyetlen előadását sem válogattuk be.

SLI: Utánanéztam, és ez a megállapítás tényszerűen nem igaz. Ott lesz a POSZT-on a Pécsi Nemzeti Színház és az Újvidéki Színház – mindketten tagjai a Teátrumi Társaságnak. De ha már így számolgatunk, akkor tegyük hozzá, hogy a Magyar Színházi Társa-

ságnak is csak három tagja szerepel a válogatásban: az Örkény Színház, a Vígszínház és a Miskolci Nemzeti Színház. Ez azt is jelenti, hogy a válogatásunkban szereplő színházak többsége (a Katona, a kaposvári és a nyíregyházi színház, a Vádli Alkalmi Társulás, illetve a kolozsvári, a marosvásárhelyi és a szabadkai színház) egyik társaságnak sem tagja.

CSA: És ezt én honnan tudjam? Kérdezgetnem kellett volna, hogy melyik színház melyik társasághoz tartozik? Nagyon örültem, hogy nem adtak semmiféle szempontot a válogatáshoz. Annak meg különösképpen, hogy nem mondták azt, hogy a Teátrumi Társaságnak legalább egy tagszínháza feltétlenül kerüljön be a POSZT-ra. És mi végig csak a minőséget kerestük, semmilyen más szempontunk nem volt. Az interjúban azt is említik, hogy külföldre meghívják a Nemzeti előadását, de a POSZT programjába nem fért be, és mi csak kifogásokat kerestünk, hogy drága, meg nem fér el a pécsi színpadon...

SLI: A *Johanna a máglyán* című előadásról beszélsz, amely nagyon előkelő helyen szerepelt a listádon, és tulajdonképpen én sem tiltakoztam volna ellene, csak hogy a szerződésünkben egyértelműen kikötötték, hogy kizárólag olyan előadásokat válogathatunk, amelyek valamely pécsi játszóhelyen bemutathatóak. A *Johanna*, ami egy komplex, nagyszabású előadás, technikailag nem bonyolítható le Pécsen. A POSZT off-programjában eredetileg szerepelt a koncertszerű változata, de ettől a tervtől maga a Nemzeti Színház állt el, mondván, hogy nem tudnának teljes értékű produkciót bemutatni.

CSA: Nagyon szomorú vagyok a nekem címzett mondatok miatt, de nem akarok magyarázkodni.

SLI: Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a Purcärete rendezte *Ahogy tetszik* – amit a Vidnyánszky-interjú szintén hiányol a POSZT-ról – szóba sem került köztünk. Főleg azért nem, mert láttunk sokkal jobb Purcärete-előadást is: Kolozsvárott a *Victor, avagy a gyermekuralom* című előadást egy összeszokott, erős társulattól. Ezzel szemben a Nemzeti Színház jelenlegi, sokfelől érkezett színészcsapata még egyáltalán nem tűnik egységes társulatnak. De ez természetes is, hogy a különféle iskolázottságú, eltérő játéktípusú színészeknek össze kell szokniuk. Egy társulat első évében nyilván ez a legfőbb feladat.

CSA: De ehhez idő kell, a közös gondolkodás és alkotómunka során úgyszólván csak olyan tagok maradnak ott, akik vállalják a Nemzeti feladatait.

Közös szakmai értékek

SLI: Voltak más előadások is, amiket vehemensen számon kértek a válogatásunkon. Elsősorban Pintér Béla előadását, a *Titkainkat*.

CSA: Pedig ez is bekerülhetett volna a programba, ha nem lett volna mellette másik két olyan stúdió-előadás, melyekről azt éreztük, hogy érdemes őket megmutatni a POSZT-on.

SLI: Ezzel kapcsolatban engem leginkább az évről évre megismétlődő összeesküvés-elméletek zavarnak. Azok a téveszmék, hogy bizonyos alkotókat, társulatokat – idén például Pintér Béláékat – biztosan nem lehetett beválogatni. Korábbi években az ellenkezőjét is hallottam, hogy bizonyos színházakat feltétlenül be kellett válogatni a versenyprogramba. Személyes tapasztalataim bizonyították: a válogatásba nem szólt bele senki, a végső választás csakis rajtunk múlt. Jelen esetben kettőnk folyamos dialógusából alakult ki a program.

CSA: Annyi volt a kikötés, hogy tizenkét előadást válogathatunk be, és ezek közül csak hat kamara- és stúdió-előadás lehet. Főtt is a fejünk, különösen amiatt, mert igazán érdekes produkciókat kis színpadokon láttunk. Bár végül eggyel több stúdió-előadást választhattunk, még így is fáj a szívünk néhány produkcióért. Egyáltalán nem volt könnyű eldönteni, hogy mi kerüljön ebbe a szoros keretbe.

SLI: Bár a válogatás kettőnk legjobb szakmai meggyőződésének eredménye, hübrisz volna kijelenteni, hogy ezek az elmúlt év legjobb előadásai.

CSA: Így van. Ugyanakkor az is nagyon fontos, hogy eközben egyikünknek sem kellett feladnia a szakmai meggyőződését. Mert egyetlen meghatározó alapelvünk volt: csakis művészi szempontokat veszünk figyelembe. Csak a minőséget kerestük, semmi más!

SLI: ...És minden egyéb szempontot megpróbáltunk távol tartani magunktól. Csakis az előadásokkal volt dolgunk, hogy a bennük megnyilatkozó művészi teljesítményeket lássuk meg, s nem azt, ami a háttérükben sejthető. Ahogy nem firtattuk a művészek privát kötődéseit, ugyanúgy az sem jutott az eszünkbe, hogy előre kilistázzuk, a színházak melyik színházi/teátrumi társaság érdekkörébe tartoznak. Mert ezek a társaságok érdekvédelmi szervezetek, és nem esztétikai szövetségek – ezért is érthetetlen számomra, hogy miért akarják a fennhatóságukat esztétikai kérdésekre is kiterjeszteni. Nem lenne szabad feladnunk azt a meggyőződésünket, hogy léteznek olyan színházi értékek, amelyek függetlenek az éppen zajló politikai harcoktól és személyes sérelmekről.

CSA: Ezért ütött szíven az utólagos hátbatámadás. Bár a Teátrumi Társaság delegált a feladatra, nem a társaság képviselőjeként válogattam, hanem egy kíváncsi színészként.

SLI: Én meg egy olyan kíváncsi emberként, aki a közös nézőpontokat kereste, mert úgy gondolja, hogy léteznek egyetemes színházi értékek, amelyek a művészek többsége számára evidensek. És találtunk ilyen értékeket, ezért nem is voltak igazán nagy viták köztünk. Szerintem a színházi emberek többségét is ezek mozgatják. Ezért elfogadhatatlanok azok a kényszerek, amelyek megpróbálják felülírni ezeket a közös szakmai értékeket.

Színházi ambíciók hiánya?

SLI: De térjünk vissza az eredeti felvetésedre! Benyomásaid szerint milyen fizikai és lelkiállapotban vannak a magyar színházak?

CSA: Sok fájdalom van mindenkiben. Sok olyan vágy, amit nem tudnak színpadra álmódni. Ezt érzem a színészeken és az előadásokon is. Sok mindent szeretnének megvalósítani, de nincs hozzá elég felkészültségük, képességük, anyagi erejük. Sokszor nagyobb markolnak az előadás alkotói, mint amit ténylegesen meg tudnak valósítani. Erre rengeteg példát láttam az elmúlt egy évben.

SLI: Azt mondd, hogy a színházak többet szeretnének csinálni, mint amire képesek? Én inkább az ellenkezőjét éreztem: a színházak többsége eleve nem vállalkozott túl sokra. Egy-két kiemelkedő műhelyt kivéve nem éreztem erős ambíciókat, színházmegváltó célkitűzéseket.

CSA: Nem kell mindig megváltani a világot... Én általában nem várok többet egy társulattól, „csak” annyit, hogy legyen képes egy jó formájú előadásban közvetíteni azt a mondanivalót, amiért elővették a darabot, szeretnék megmerítkezni az érzésekben, felfogni a gondolatokat, és elvarázsolódnai a rendezői koncepciótól. De sajnos ilyen előadást nagyon keveset láttunk.

SLI: Próbáljuk meg ennek az okait megkeresni!

Kevés a jó rendező

CSA: Úgy gondolom, kevés a jó rendező. Lehet, hogy ez olyan mesterség, amit nem nagyon lehet megtanulni. Születni kell rá?... Csomó mindent meg lehet tanulni – akár csak a színészetben –, egy bizonyos szintig el lehet jutni, de ha valakiben nincs meg az a plusz, amivel magával ragadja a próbafolyamat során a munkatársait, akkor megmarad átlagos rendezőnek.

SLI: És szerinted mitől jó egy rendező? Az intellektuális képességei a legfontosabbak?

CSA: Nem csak és nem feltétlenül. Legalább ilyen fontos a pedagógiai érzék, a fantázia és az empátia. Nekünk nagyon nagy szükségünk van a visszajelzésre. Ez inspirál bennünket. A színész számára alapvető, hogy alkotótársnak fogadják el, ne csak díszletelemnek, kelléknek használják.

SLI: Egy jó rendező nyilván többet lát a színészekben, mint amit azok a korábbi szerepeikben megmutattak magukból, és vannak eszközei hozzá, hogy ezt a többet előcsalogassa a színészekből. De a látott előadások alapján kimondható: manapság a rendezők elenyésző százaléka rendelkezik efféle színészpédagógiai képességekkel.

CSA: Sajnos! Ezt a saját tapasztalataim alapján is mondom, sokan csak a saját elképzelésüket (esetleg önmagukat) próbálják meg érvényesíteni. Akár diktatórikus eszközökkel is igyekeznek a színészekből kikényszeríteni azt, amit látni szeretnének, de ebből nem mindig sül ki jó, mert sok színész görcsös lesz tőle, erőből pedig nem születik jó alakítás, csak felemás előadás. Van színész, aki szárnyakat kap, mások meg görcsösek maradnak körülötte, elrontják a jelenetet, gyengítik az előadást.

SLI: Én kívülről nézve még sötétebbnek látom a helyzetet. Az elkészült előadásokban többnyire nem azt látom problémának, hogy a rendezők diktatórikus vagy nem diktatórikus eszközökkel akarják-e a koncepciójukat megvalósítani, hanem hogy nincs is határozott, színpadképes koncepciójuk.

Rendezői erények

CSA: Nem misztifikálnám ennyire a témát. A rendezői koncepció számomra egyszerűen csak annyit jelent, hogy az alkotó látja-e az egész előadást, és tudja-e, mit akar a közönséggel megérettetni. A színész nagyon sokszor csak a saját szerepét olvassa, csak a saját figurájára koncentrálnak. Kevesen vannak, akik az egész előadást próbálják átlátni, és pontosan akarják tudni, hogy mikor milyen állomásra érkeznek az előadás folyamán. A rendezőnek sokkal korábban a kezében van a darab, nem az olvasópróbán találkozik vele először, így neki már kész elképzeléssel kell rendelkeznie arról, milyen lesz az előadás egésze, illetve hogy bizonyos szereplőket hogyan juttat el oda, ahova a darab szerint el kell jutniuk. Szerencsés esetben egy csodás vízió épül fel a rendező elképzeléséből, de már az is inspiráló lenne, ha a rendező fel tudna építeni egy jó házat. Ha nem csak egymás mellé rakná a jeleneteket, hanem ezekből egy épületet tudna felépíteni – akár egy katedrális is. Ehhez viszont kész „tervrajzzal” kell rendelkeznie. Ha ez nincs meg, akkor közepes előadásnál jobbat nem „rögtönözhet” munka közben.

SLI: Azért legyünk igazságosak: találkoztunk jó rendezőkkel is.

CSA: Jó néhány kiváló rendezői munkát láttunk, amelyek nem kerültek be a válogatásba, Erdélyben is, itthon is. Ebben az évadban koncentráltan a Katonában, például Ascher Tamását, aki nemcsak „építőművész”, hanem remek színészpedagógus is. Máté Gáborét, aki a *Vörös* esetében stilizált megoldásokkal tett átl-

hetővé egy elképesztő, felfoghatatlan történetet. De vannak fiatalabbak is: Bagossy László, aki *A végítélet napját*, illetve Dömötör András, aki a *Mártírokat* rendezte. Mindkét előadásban a markáns rendezői koncepció mellé határozott színészvezetés társult. Rendezői felfedezéseim közé sorolom a kaposvári Bérczes Lászlót is, aki újságíróból, tanárból, majd dramaturgból lett kiváló rendező, a POSZT visszatérő vendége. De igazi rendezői erényeket láttam Mezei Kingánál is, aki egészen finoman bánt az irodalmi anyaggal, a színpadi képekkel, illetve a térrel és a színészekkel is. Az általa megálmodott *Csipke* az egyik kedvencem.

SLI: Említsük meg Szikszai Rémuszt is, aki idén két előadásában is bizonyította, hogy színészből igazi rendezővé vált. Ráadásul a kettőben eltérő rendezői erényeket mutatott. Közben határozott koncepció, markáns színpadi vízió szervezte mind az *I. Erzsébetet*, mind a dunaujvárosi *Májust*, az előbbiben a különböző színészegyeniségek kreatív összjátékát teremtette meg, az utóbbiban viszont remek színészpedagógusnak bizonyult, mert olyan erényeket hozott ki a társulat tagjaiból, amiket még nem láttunk tőlük.

CSA: Az is fontos rendezői erénye, hogy felismeri, kivel hogyan kell bánni. Olyan jelentős alkotótársak esetében, mint Fodor Tamás, Kaszás Gergő, Nagypál Gábor... elég, ha elmondja, hogy mit akar, mert értik már őt, így a rendezői koncepción belül szabadon tudnak játszani. De másképp kell azokhoz a fiatalokhoz nyúlni, akik többféle iskolából, eltérő képességekkel érkeztek, és még önmaguk sem tudják pontosan, hogy mire alkalmasak. Belőlük bizonyára izzadtságosabb munkával lehet kihozni azt az eredményt, amit Dunaujvárosban láttunk.

Egy erős rendezőnemzedék

SLI: Én a rendezők vészes hiányát alapvetően nem csak mesterségbeli problémának tartom. Szerintem ez inkább azzal a hihetetlenül erős kontraszelekcióval függ össze, ami az utóbbi időben eluralta a magyar színházi életet.

CSA: Mire gondolsz pontosan?

SLI: Például arra, hogy több olyan rendező van, akik sokszor bizonyították már, hogy közepesnél jobb előadásokat aligha lehet tőlük várni, mégis évek óta körberendezik az ország színházait. Mások viszont, akik jó előadásokra lennének képesek, nem vagy alig kapnak munkalehetőséget.

CSA: Ez így elég általános.

SLI: Mondjak neveket is? Például Bagossy egykori osztálytársát, Novák Esztert említem, aki a kilencvenes évek közepi markáns indulása után manapság alig jut már igazi feladatokhoz. A két évvel ezelőtti *A tanítónő* óta, amit a Nemzetiben rendezett, Budaörsön és az Orlai Produkciónál dolgozott, operát rendezett, s egy ifjúsági előadást a pályaválasztásról Nyíregyházán (amit fontos előadásnak tartok). Vagy említhetem Harsányi Sulyom László nevét is, aki korábban több izgalmas előadást készített Tatabányán, idén viszont csak egyetlen munkája volt (korábbi években még ennyi sem). Épp ezért a válogatásunk nagyon fontos törekvésének tartom, hogy fel akarja hívni a figyelmet egy (már nem annyira) fiatal rendezőnemzedékre. Közülük

Rusznay Gábor, Béres Attila, Koltai M. Gábor előadása került be a POSZT versenyprogramjába, de idetartozik Forgács Péter, Keszég László vagy a fiatalabbak közül Szűcs Artúr és mások is. Velük kapcsolatban egyre határozottabban érezhető, hogy már nemcsak jó előadásokra lennének képesek, hanem talán társulatformáló, színházteremtő képességekkel is rendelkezhetnek. Tehát ha nem a már említett kontrasztelekció működne a magyar színházi életben, akkor mostanában nekik kellene színházvezetői helyzetbe jutniuk.

A színész igazgatók kora

SLI: Kevés kivétellel színészek állnak az ország színházainak élén. Manapság ismét a színész igazgatók korát éljük. Fél kezemen meg tudom számolni, hány olyan színház van, amelyet nem színész irányít. És a színész igazgatók egyre több előadást maguk rendeznek. Közülük eddig igazán csak Máté Gábor és Mácsai Pál bizonyította a rendezői képességeit. Talán még Eszenyi Enikő. És Bagó Bertalan és Alföldi Róbert az, akire ma már alapvetően nem színészként, hanem rendezőként gondolunk.

CSA: Régen is voltak színész igazgatók, például Major Tamás meg Várkonyi Zoltán, akik jó rendezők is voltak, és nagyon jól vezették a színházukat.

SLI: De azért a Nemzetiben Major Tamás mellett ott volt Marton Endre is, a Vígszínházban meg Várkonyi mellett Horvai István, akik kifejezetten jó rendezők voltak. Manapság a színházak többségében még a művészeti vezetői posztot sem rendezők töltik be. Ennek jeleként egyre több olyan ember kap lehetőséget rendezésre, akik sem rendezői képzettséggel, sem rendezői tapasztalatokkal nem rendelkeznek. Ők az előadások lebonyolításán túl többre aligha vállalkoznak.

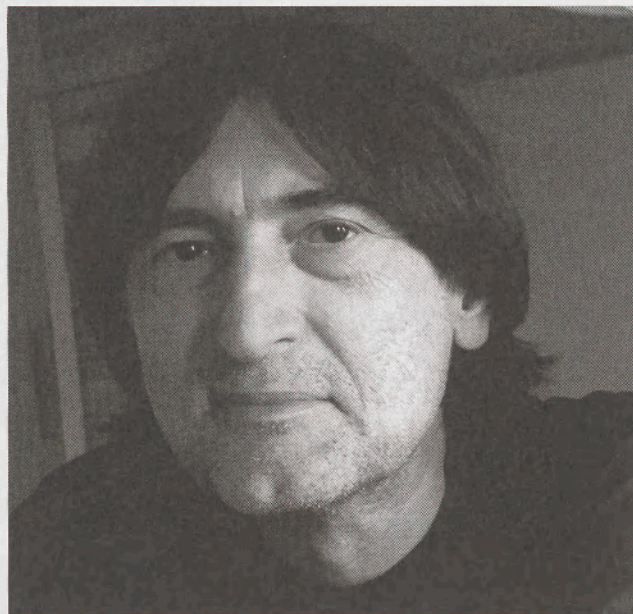
CSA: Ez viszont nem több a játékmester szerepénél. Mára alapvetően vándor életforma lett a rendezés, a rendezők egyik társulattól mennek a másikhoz, itt is dolgoznak egy kicsit, ott is. Nekünk a Nemzetiben régen nemcsak Major Tamás és Marton Endre volt állandó rendezőnk, hanem Egri Pista bácsi is, a fiatal Babarczy is. A társulathoz tartoztak, akárcsak a jelmeztervezők, a díszlettervezők vagy a műhelyek. Ez mára alapjaiban változott meg. Én mindenképp a társulati formára szavazok.

Vannak még társulatok?

SLI: A változásokkal valóban szembe kellene nézni. Sokan még mindig rendezői színházról beszélnek, pedig ennek már régen vége nálunk. Ugyanakkor a társulati rendszer is evidenciának tűnik, ezért meg sem kérdezi senki, hogy ma Magyarországon valóban léteznek-e még társulatok.

CSA: Pedig egy társulathoz nem elegendő egy igazgató meg egy színészcsapat. A társulathoz hozzá kellene tartoznia olyan alkotótársaknak, akik ott nőttek fel a színházban. Mint a régi Nemzeti Színházban, ahol nem jöttek-mentek állandóan az emberek.

SLI: A rendezői vándorlét egzisztenciális bizonytalanságot is jelent. Így minden rendező – aki teheti – túlvállalja magát, évente négy-öt előadást rendez, az

egészséges kettő helyett. Ez is a minőség rovására megy. Ugyanakkor a társulatról társulatra vándorló rendezők viszik mindenhol a maguk embereit: tervezőket, dramaturgokat, zeneszerzőket.

CSA: A színésznek ez nem teremt biztonságot, miközben a társulati létnek ez a lényege. Szerintem az alkotó légkört is az a bizalom teremti meg, amit az ember a körülötte dolgozók iránt érez: bízik a jelmeztervezőjében, aki ismeri az alkatát, tudja, hogy mi áll neki jól, és mit nem szabad ráadni. És a díszlettervező is tudja, hogy a társulat színészei milyen tereket képesek belakni. A színház különféle összefonódó szakmák együttese, ezt idegenekkel nem lehet eredményesen művelni. Ettől kiszámíthatatlanná válik a végeredmény.

SLI: Szóval a társulati rendszer előnyeiből mára csak az állandó színészgárda maradt meg.

CSA: Már az sem. A színházak többségében kiostálták az idősebbeket, a nyugdíjasokat. Őket már csak vendégként hívják, amikor nem tudják eléggé megőregíteni a fiatalabbakat. Eltűnt a társulatokból a korosztályok folytonossága, a legtöbb helyen hasonló korú, egyívású színészek dolgoznak.

Vidéki állapotok

SLI: A játék kedvéért próbáld meg jellemezni, hogy milyen egy jó társulat!

CSA: Hát az biztos, hogy egy-két fajsúlyosabb idős színész és színésznő mindenképpen kell. Aztán kell lennie a társulatban egy-két férfinak, akikről a nézők elhiszik, hogy komoly tettekre képesek.

SLI: Hős típusok?

CSA: Igen, olyannak, aki a harmincas-negyvenes hősöket el tudja játszani. Mellette kell lennie egy érett asszonynak és egy fiatal hősnőnek is, akiért bolondulhatnak az ifjak. Ezek a típusok – a fajsúlyosabb kiadásban – rendre hiányoznak a vidéki színházakban...

SLI: Vagy ahol vannak, ott minden szerepet ugyanaz az egy-két színész játszik.

CSA: Vagy folyton vendégeket hívnak.

SLI: A főbb szerepeket is súlytalanabb, színtelenebb

színészekre bízzák. A legtöbb vidéki társulatról az a benyomásom, hogy epizodisták kapják a főszerepeket is. Alig találkozunk vidéken olyan színészekkel, akik elvisznek a vállukon egy-egy előadást.

CSA: Súlyos állítás ez, de sajnos egyet kell értenem vele. Fiatalok ugyan vannak mindenütt, ugribugri huszonévesek, akikből lehetne majd valaki, de türelmetlenek, és futkosnak egyik színházból a másikba, így aztán folyton előlről kezdenek mindent, ahelyett hogy gondos és felelős színházvezetők – ha lennének ilyenek – próbálnák meg kibontani a tehetségüket. Mire a mai fiatalok negyvenévesek lesznek, három-négy helyen már biztos megfordultak. A jó színész, a stabil alkotó ember nem vándorol ide-oda... De manapság mindenütt a vendégek viszik el a pálmát, és – ha őszinték vagyunk – a „resztlí” alkotja a helyi állandó társulatot.

SLI: De például a miskolci társulat kivételnek számít, mert manapság talán az egyetlen vidéki társulat, amelyben különböző korosztályokhoz tartozó, ám egyformán jó képességű színészek vannak együtt: Szegedi Dezsőtől Kocsis Palin keresztül Rusznák Andrásig.

CSA: És Görög László, róla se feledkezzünk el! És mellettük a nők is erőteljesebbek, Máhr Ágától és Vándor Évától kezdve Györgyi Annán át a fiatal, fanyar tehetségű Lovas Roziig, a jó képességű Czákó Juliánáig. Ha jól nevelik őket, és jó időben jó szerepeket kapnak, akkor nagyszerű színésznők lesznek, csak ne szaladgáljanak összevissza, hanem válogassák meg a társulatot és a rendezőt, ahol fejlődni, kiteljesedni tudnak.

SLI: Miskolc azért is kivételes, mert jelenleg az egyetlen hely vidéken, ahol egy erős rendezőgárda is a társulat része. Nyíregyháza is azért emelkedik ki a többi színház közül, mert ott visszatérően jó rendezők dolgoznak. Persze az ottani színészeket is szeretem. Nagyszerű színészgárda jött össze Székesfehérvárott is, de igazán kiugró előadást még nem hoztak létre.

CSA: Mindenütt kellene lenniük olyan stabil vezető színészeknek, akikre a fiatalok úgy nézhetnének fel, mint ahogy annak idején mi Sinkovits Imrere vagy Kohut Magdára, Lukács Margitra néztünk fel, vagy Básti Lajosra, Mészáros Ágira, Makay Margitra... Ma már kevesen emlékeznek ezekre a nevekre, pedig példaképeink lehetnének. Ők olyan reputációval, komoly szakmai tudással és kisugárzással rendelkező színészek voltak, akik mögött érdemes volt a kispadon ülni, és figyelni őket a mindennapi munkában. Ilyen stabil oszlopok kellenének ma is minden társulatba.

Budapesti társulatok

SLI: Ezek a színész-oszlopok manapság is léteznek, de szinte kizárólag a budapesti színházakban játszanak.

CSA: Valóban. A Vígszínházban, a Katonában, a Radnótiiban vannak jól képzett, egységes stílusban játszó színészek, és a Nemzetiben is lesznek, ha majd összeszokik a gárda. Tény, hogy a Katona üdítő kivétel. Itt a fiatalok is szépen felnőnek az idősebbekhez, mert nem csak egy-egy évadot töltenek el a társulatnál. (Akinek pedig nincs képessége ahhoz, hogy fejlődjön, az úgysem tud a Katonában maradni.) Az Örkényben is nagyon jó erőik vannak, jó a középkorú és a fiatalabb színészek aránya. Tehát megvan a nemze-

dékek közötti folytonosság, bár igazán idősek itt sincsenek a társulatban.

SLI: Pogány Judit játssza az idősebb szerepeket.

CSA: De ő sem öreg, fiatalabb nálam.

SLI: A Vígszínházban határozott nemzedékváltás történt az elmúlt néhány évben.

CSA: Remek fiatalok vették át a stafétabotot, ami Eszenyi Enikő bátorságát dicséri. Kívülről úgy látszik, hogy szeretik egymást, tudnak együtt dolgozni. Nem tudom, milyen a hangulat belül, de ez nem is érdekel, mert az előadások, amiket csinálnak, érdekesek.

SLI: Hogy ne fessünk ilyen rózsaszín képet, érdemes szóba hozni a József Attila Színházat és az Újszínházat is, ahol nem láttam jó előadásokat, és a színészgárda sem egységes és erős.

CSA: A József Attila Színház játszási lehetőséget teremtett vidéki és határon túli színházaknak. Az Újszínházban vendégként belülről azt látom, hogy még alakulóban van a társulat. Keresik az arcukat. A Keresztény Színházi Fesztivál megrendezése komoly átlomás lehet. Az igazgatónak határozott elképzelése kell legyen arról, hogy milyen színházat szeretne csinálni. Ehhez kell színészeket válogatnia, s nem megelégedni csak azokkal, akik véletlenül oda vetődnek. És annak is ki kell derülnie idővel, hogy képes-e megvalósítani az elképzeléseit.

SLI: Szóval minden az igazgatón múlik?

CSA: Te is tudod, hogy nem, de ahol van egy erős és tehetséges vezetés, akár a Katonában, akár az Örkény Színházban, akár a Vígszínházban vagy a Nemzetiben, ott megmaradnak a komolyabb színészek, és kialakul a törzsgárda. Ahol meg nincs ilyen, ott jönnek-mennek a színészek, ami azt jelzi előre, hogy itt előbb-utóbb változásnak kell következnie.

Politikai kinevezettek?

SLI: Ezzel elérkeztünk a mai magyar színház egyik legneuralgikusabb pontjához, ami szerintem leginkább magyarázza azt, hogy miért ilyen komor az összkép, amit az elmúlt egy évben kaptunk. Nevezetesen ahhoz a kérdéshez, hogy ki juthat színházcsinálói helyzetbe. Kik igazgatják a színházakat, s határozzák meg, hogy kik készíthetnek előadásokat.

CSA: Miért, ki mondja meg, hogy ki csinálhat színházat? Talán az államtitkár személyesen, vagy a Kulturális Bizottság elnöke mondja meg?

SLI: Nem. A fenntartó határozza meg, azzal, hogy kit nevez ki igazgatónak.

CSA: Pályázat alapján. Vagy azt gondold, hogy beleszólnak abba, hogy mit játsszanak a színházak?

SLI: Abba nem szólnak bele. Abba viszont időnként már beleszólnak, hogy kik rendezhetnek egy-egy színházban. Több olyan történetet is hallottam, hogy a fenntartók kerek perccel megtiltották, hogy bizonyos rendezőket meghívjanak az adott városba dolgozni. Ez sem szakmai szempont. De a legtöbb helyen a fenntartó még csak abban határoz, hogy ki kerülhet színházvezetői helyzetbe.

CSA: Gondolod, hogy csak az lehet igazgató, aki lojális a hatalomhoz?

SLI: Miért, te nem így látod? Az elmúlt évek, évtizedek igazgatóválasztásaiban volt más szempont a poli-

tikain kívül? Felmerültek bárhol is szakmai szempontok?

CSA: Nagyon sötéten látod a helyzetet. Létrejött az Örkény Színház, remek előadásokat játszik a Radnóti Színház, csúcson van a Katona, világszínvonalú a Madách, az Operett, telt házakkal működik a Centrál, a Belvárosi Színház, a Rózsavölgyi Szalon, a Szkéné... Korábban is a minisztérium határozott. Amikor Nagy Péter, Sziládi János vagy Malonyai Dezső volt a Nemzeti igazgatója, akkor azt hiszed, szakmai szempontok voltak a meghatározóak?

SLI: Akkor szocializmus volt, és az állampárton belül zajló játszmák határozták meg, hogy ki lehet színház-igazgató.

CSA: Na látod. Játszmák mindig voltak. Az egész világ körülöttünk pénz- és érdeklődő. Nálunk miért lenne másként?

SLI: Mert a rendszerváltással egy olyan demokratikus világot próbáltunk teremteni, amelynek az az alapelve, hogy az emberek a teljesítményük szerint érvényesüljenek, s ne a kiváltságaik alapján. A pályázati rendszernek ez lenne az értelme. De manapság politikai (vagy másfajta személyes) kapcsolatokon nem szakmai kompetenciákon múlik, hogy kit neveznek ki vezetőnek. Ez is kontraszelekció. Kérdés az, hogy ehhez miért asszisztál a szakma. Miért tartotta elfogadhatónak a kilencvenes és a kétezres években, hogy az úgynevezett szakmai bizottságok javaslatait a fenntartók rendszerint lesöpörték az asztalról, és a saját választottjaikat nevezték ki? 2006 után ebben újabb szintre érkeztünk: a fenntartó önkormányzatok addig ki sem írják az igazgatói pályázatot, amíg nincs meg a jelöltjük a posztra. És legújabban ehhez a „döntéshez” választják ki a szakmai bizottságokat is. Így aztán a mai kinevezési gyakorlat alapján tényleg nincs szükség pályáztatásra, mert magán a pályázati folyamaton az égvilágon semmi nem múlik. Elképzelhetetlen, hogy egy jelentkező kizárólag a szakmai képességei és a pályázati teljesítménye alapján jusson igazgatói poszthoz. Így nyilvánvalóan szóba sem kerülhetnek szakmai érvek. Csupa színházon kívüli szempont alapján szakmaiatlan döntések születnek.

CSA: Álljunk csak meg! A fenntartó azt mondja, hogy ő szakmai szempontok szerint dönt. Hogy olyan embert keres a város pénzén működő színházába, aki szakmailag rátermett, meg tudja oldani a problémákat, és figyelembe veszi az ő elvárásait is, hiszen ő a „pénzadó gazdi”.

SLI: Legyünk őszinték: lojális embereket keresnek. Vagy olyanokat, akikről azt érzik, hogy az ő köreikbe való.

CSA: Mert úgy tartják, hogy a „köreikből való” is szakember. Persze néha kiderül, hogy a kiválasztott nem olyan karizmatikus egyéniség, aki köré odagyűlik a tehetség.

Színházteremtő személyiségek?

SLI: Egyetérték, ez a legfontosabb, hogy az újonnan kinevezett igazgatóknak többnyire nincs tehetségvonzó erejük. Nem színházteremtő személyiségek, akik magukhoz vonzanának egy képességes csapatot. Ez magyarázza azt, hogy miért találkoztunk annyi közepes

vagy gyenge társulattal. Ez egyértelműen annak a jele, hogy az elmúlt években (évtizedben) kezdtek leépülni a magyar színjátszás korábbi értékei. Szembe kellene nézni ezzel a ténnyel. És ha változtatni akarunk rajta, akkor kezdjünk el róla szakmai alapon beszélgetni. Mert ezt a folyamatot csakis a szakma fordíthatja meg, a politikusok nem fogják.

CSA: Már csak azért sem, mert többnyire nem is értenek a színházhoz.

SLI: Ahogy általában a művészethez sem. És emiatt nem is szégyellik magukat, mert úgy vélik, hogy a választóiknak sem fontos a kultúra. Amíg a nyolcvanas években az emberek rászoktak a színházra, most szép lassan le fognak szokni róla. Ma a kocsonyafesztivál és a kolbásztöltő verseny jelenti a kultúrát.

CSA: Ez azért erős túlzás. Nem a politika kultúraellenessége miatt nem járnak színházba, hangversenyre az emberek. Mélyebb okai vannak ennek.

SLI: Valóban nem csak a politika kultúraellenessége az egyetlen ok. De a magyar színházművészetnek azok voltak a jelentős korszakai, amikor erős színházi ambíciókkal rendelkező alkotók, társulatok jutottak lehetőséghez. Ma elképzelhetetlennek tűnik, hogy bármi hasonló történjen, mint ahogy annak idején a Katona született: valahol a „periférián” jelentkezik egy-két erős rendező, köréjük gyűlnek izgalmas színészek, együtt érdekes előadásokat hoznak létre, aminek híre támad, így egyre nagyobb lehetőségeket kapva végül saját színházhoz jutnak.

CSA: Ha Székely Gáboréknak nincs az az erős politikai hátszelük, amit Gobbi Hilda és Major Tamás és Aczél György biztosított számukra, akkor az egészből nem lesz semmi.

SLI: Valóban kivételes történet, hogy a politika színházi értékek születését segíti. Inkább az ellenkezője jellemző. Az elmúlt évtizedben csak az Örkény Színház létrejött, illetve legutóbb a miskolci műhely születése említhető pozitív példaként. De közben semmivé foszlott a remek egri társulat, szétkergették a tatabányai műhelyt (amit a szakma sem akart észrevenni), gyökeresen átalakult a kaposvári társulat, ezzel megszűnt a legrégebbi szakmai műhely, bezárás fenyegette a Bárkát, aminek voltak erős korszakai. És elnapolták a kérdést, hogy történik-e igazgatóváltás a Vígszínházban és Nyíregyházán, holott mindkét színház a mai magyar színjátszás élvonalába tartozik.

Sérelmi alapon?

CSA: Az előbbi áriádkhoz hozzátartozik, hogy Tata-bánya önálló státust kapott, elindulhat az igazi társulatépítés. Kaposváron szintén biztató jeleket tapasztaltunk egy átmeneti hanyatlás után. Az igazgatói kinevezések problémájához az is hozzátartozik, hogy a kilencvenes évek előtt nagyon belterjes volt az igazgatók hovatarozása, sokáig egyetlen kör tartotta a kezében a kultúra irányítását.

SLI: Most ennek az ellencsapása zajlik, hasonlóképpen egyetlen szellemi vagy ideológiai körhöz tartozó emberek veszik át a kultúra irányítását. És nemcsak az egyoldalúság miatt torzul a kulturális élet, hanem amiatt is, hogy ezt többnyire tényleg visszavágásnak fogják fel, ami alapvetően sértettségi, sérelmi alapon

működik, s így egyfajta elégtételvételnek hat. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy sok tehetséges rendező azért nem akar színházvezető lenni, mert nem akar elköteleződni a politika világának, amely ma alapfeltétele annak, hogy valaki vezető legyen. Másokban viszont nincsenek ilyen gátlások, hogy beszálljanak a politikai küzdelmekbe, mert úgy érzik, hogy a tehetségük többet ér, mint amilyen elismerést eddig kaptak, és amilyen helyzetet eddig kivívtak.

CSA: Az valóban baj, ha nem a legtehetségesebbek kerülnek vezető pozícióba, hanem azok, akik jelentkeznek erre, esetleg tesznek is azért, hogy pozícióba kerüljenek. Szerintem az nem baj, hogy a kultúrpolitikusok megpróbálják a korábban elbillent egyensúlyt helyreállítani. Csak ezt valahogy sokkal okosabban és sokkal tehetségesebben kellene csinálni. Mert ha a kiválasztott új vezető nem hordozza magában azt a tehetséget, azt a karizmát, ami a vezetéshez szükséges, akkor a jó szándék is visszajára fordulhat. Nem hiszem, hogy egy nemzeti érzésű ember kevésbé lenne tehetséges, mint egy liberális beállítottságú.

SLI: Én ezt a kérdést is sokkal bonyolultabban látom. A XXI. században élő ember ugyanis rengeteg világnézetből, sokfajta ideológiából van összerakva. Ehhez képest a politika megpróbálja az embereket egy-két leegyszerűsítő hívószóval leírható nézetrendszerbe kényszeríteni. Ez nem más, mint hatalomgyakorlási technika, ha úgy tetszik, politikai manipuláció. Sokkal bonyolultabb és ellentmondásosabb a dolgunk a világban annál, hogy jobbra vagy balra álljunk. A gondolkodó embereknek manapság ennél összetettebb kérdésekre kellene választ keresniük. Szerintem ma is többségben vannak azok, akik sem ide, sem oda nem tartoznak, csak azt a kényszert látják, hogy ismét igazodniuk kell, ha életben akarnak maradni.

CSA: Ehhez aztán végképp nem értek. Valóban létezik a nagy tömeg, amely nem tartozik sehova, csak teszi a dolgát. Amelyiket nem befolyásolnak politikai szövegek – legalább is azt hiszik. Azt viszont nagyon károsnak érzem, ha emberek nem állnak szóba egymással, mert azt feltételezik a másiktól, hogy az illető ellenség, mert március 15-én kokárdát visel.

SLI: Én leginkább az *Opera ultima* szemléletével értek egyet, amely mintha azt sugallná, hogy a szakadék nem a jobb- és a baloldal között van, hanem a politikusok és a nép között, azaz a hatalom és a civil társadalom, illetve a szakmai közösségek között van. Ha minden kérdés politikai kérdésként van főlétéve, akkor nem lehet higgadt szakmai válaszokat keresni rájuk.

A szabadság ára

CSA: Visszatérve a korábbi felvetésedre, szerintem ma is vannak független színházcsinálók, akik akarnak valamit, vannak ambícióik, eredményeik, de elkeseredettek, mert csökken a támogatás, szűnik a játszani, pincékben, kicsúszik alóluk a lehetőség. Izgalmas előadásokat láttunk a Szkénében...

SLI: Igen, a Szkéné ma az ország egyik legizgalmasabb színházi helye. Alig tudunk választani, hogy mi kerüljön innen be a POSZT programjába. Itt játszik a Vádli, Pintér Béla Társulata, a Forte, a Nézőművészeti Kft., illetve Csizmadia Tibor csapata.

CSA: Szóval rengeteg független színház működik. Miközben elkeseredettek, hogy nincs támogatásuk, lám, mégiscsak alkotnak. Lehetséges, hogy a jó minőséghez és az izgalmas előadásokhoz az is hozzájárul, hogy számukra nem adatik meg az a biztonság, amit a kőszínházak élveznek...

SLI: A szabadság ára valóban az egzisztenciális bizonytalanság. De ez az elmúlt években – túlzás nélkül – végzetessé vált. Oly mértékben csökkentek a támogatások, hogy drasztikusan megfogyatkoztak a független társulatok. De azok is, amik megmaradtak, csak vegetálnak. Például a Stúdió „K” Színháznak – amit én az egyik legjobb „állandó játszóhellyel és társulattal rendelkező repertoárszínháznak” tartok – a korábbi években általában három-négy új bemutatója volt egy évadban, az utóbbi években viszont csak egy-két új előadásra futotta. Szóval felére, harmadára csökkent a működésük a zárolások, a támogatásmegvonások vagy a kései kifizetések miatt.

CSA: A jegybevételből nem lehet eltartani azt a kis helyet, ezt nem nehéz belátni...

SLI: A hatvanfős nézőtérrel.

CSA: De én nem feltételezem, hogy ki akarták volna végezni ezeket a kis színházakat.

SLI: Ennek is mélyebb okai vannak. Nevezetesen az, hogy a rendszerváltás óta semmilyen kormány nem támogatta azt, hogy a kultúra (és az oktatás és az egészségügy) területén autonóm finanszírozási formák alakuljanak ki, amelyek függetlenek az állami pénzelosztó rendszerektől. Ha kialakultak ilyen kísérletek, azokat gyors visszarendeződés követte. Mert ezek a formák azt az érzetet erősítették volna, hogy az emberek egy demokratikus társadalomban nem függnek a mindenkori hatalomtól. A színházak területén a független színházak képviselték a szabadabb működési formákat. Az elmúlt években viszont egyértelművé vált, hogy a jelenlegi politika a központi, intézményes formákat támogatja, s nem az autonóm működésmódokat.

Politikától független döntési mechanizmusok?

SLI: Egyrészt azt kell mondani, hogy amíg alapvetően az állam finanszírozza a színházakat, természetesen, hogy a politika határozza meg, hogy mi történik bennük. Másrészt szembe kéne nézni azzal, hogy ennek következtében az utóbbi időkben határozottan visszaszorultak a szakmai értékek a magyar színházi életből. A kérdés az, hogy visszafordítható-e ez a folyamat. Ehhez viszont azt az eretnek gondolatot is fel kellene vetni, hogy elképzelhetetlen lenne-e politikától független döntési mechanizmusok kialakítása.

CSA: Ez valóban fontos kérdés.

SLI: A 2008-as színházi törvény létrejötte előtt élénk szakmai viták zajlottak a színházi struktúra jövőjéről. Több remek konferencia is lezajlott, jelentős tanulmányok jelentek meg. De egyszer csak abbamaradtak ezek a viták, mert a szakma akkori prominensei a további nyilvános eszmecserék helyett azt az utat választották, hogy a minisztérium folyosóin próbálták meg érvényesíteni a szerintük fontos szempontokat. A szocializmus alatt ezeket a kijárási technikákat sajátította el a szakma, és e tekintetben a rendszerváltás után sem változott semmi. Miért csodálkozunk hát,

hogy most sem nyílt szakmai vitákon, egyeztetéseken dőlnek el a legfontosabb kérdések? Csak most már mások azok, akik meg akarják mondani a tutit.

Ne egymás ellen dolgozzunk!

SLI: Szerinted a politikának vagy az ideológiai hovatartozásnak van bármilyen jelentősége a színházi életben?

CSA: Nem kellene, hogy legyen.

SLI: Akkor miért van mégis?

CSA: Lehet, hogy olyan korban élünk, amikor nincs is, csak azt terjesztik, hogy van.

SLI: De hát a saját bőrünkön tapasztaljuk, hogy van. Te is ezt tapasztalod, nem?

CSA: Én abban reménykedem, hogy felfogjuk egyszer csak mindannyian, hogy beszélgetni kell egymással. Hogy a más véleményen lévő még nem feltétlenül ellenség. Bőjte atya azt mondja a vaskalapos hatalomra és a fenekedő rossz gyerekekre, hogy „ki kell belőle szeretni a JÓT!”. Tehát mi a dolgunk nekünk, művészeknek? Nem táborokra szakadni, hanem az, hogy jó kulturális életet teremtsünk ebben az országban. Hogy izgalmas, érdekes, jó előadások szülessenek a színházakban, működjenek a zeneiskolák és a művész-képzők. Ne egymás ellen dolgozzunk, hanem egymásért.

A BESZÉLGETÉST SÁNDOR L. ISTVÁN SZERKESZTETTE

Ki kéne tágítani az időt

BESZÉLGETÉS RÁCKEVEI ANNÁVAL ÉS GEMZA PÉTERREL

A DESZKA Fesztiválon beszélgettünk a debreceni Csokonai Színház igazgatójával és igazgatóhelyettesével. Éppen a beszélgetés napján múlt egy éve, hogy a debreceni közgyűlés az ő közös pályázatukat fogadta el. Ráckevei Annát és Gemza Pétert kérdeztük általában a színház, és konkrétan a Csokonai Színház múltjáról, jelenéről és jövőjéről. És persze a DESZKA Fesztiválról.

– Anna, az egyik szakmai beszélgetésen azt mondtad, hogy új párbeszédet kellene kezdeni a színházról. Újra kellene értelmezni, hogy mit jelent a színház, mi a szerepe. Illő szerénységgel, de esetleg kezdjük el most...

RÁCKEVEI ANNA: Nekem ez vesszőparipám, persze lehet, hogy közben ez a párbeszéd már zajlik, csak nem vesszük észre. Látok ugyanis ilyen próbálkozásokat, tapasztalom más művészkollégáknál is erre az igényt. Sokféle, különleges megközelítés és mód létezik manapság, mindenki próbálja a színház kereteit feszegetni, igyekeznek közelíteni a nézőkhöz, az emberekhez, hogy behozzák őket a színházba, hogy közösen tágítsák az együttműködés határait.

– Mit tartasz a színház legfontosabb szerepének?

R. A.: Kiváló közösségi tér arra, hogy élőben, konkrétan, egymással szemben vagy inkább egymás között felmerüljenek a napi problémáink, különleges módon „beszélgessünk” arról, hogy ki hol tart, kinek milyen gondjai vannak, kinek miről mi a véleménye. A színház egy nagyon jól kitalált hely erre az eszmecsere.

– Péter, újra kell definiálni a fogalmakat?

GEMZA PÉTER: Kétségtelen, hogy zajlik egyfajta újrafogalmazás. Mindenki, aki komolyan foglalkozik színházcsinálással, igyekszik az alapvető fogalmakat újra tisztázni.

– Hogyan és kik között zajlik a kommunikáció a színházi közösségi térben?

G. P.: Ennek nagyon sok szintere, szintje, iránya és formája lehet. Ezt könnyebb rögtön konkrét példával érzékeltetni. Amikor a *Novemberi éjt* próbáltuk, meghívtuk Spiró Györgyöt, hogy beszélgesse a színészekkel. Azt gondoltuk, azzal az emberrel kell beszélgetnünk, aki Magyarországon talán a legjobban ért a darabhoz, aki a legjobban tudja definiálni azokat a fogalmakat, amelyekkel az előadás kapcsán találkozhatunk. Kértük, hogy mondja el a színészeknek a darab történelmi háttérét, a színházi vonatkozásait, például azt, hogyan nyúltak a darabhoz az idők során Lengyelországban, egyáltalán vezessen be minket a mű atmoszférájába. Amit megtudhattunk tőle, annak jó része valamilyen módon beépült az előadásba. A bemutató után meghívtuk beszélgetésre Karsai Györgyöt, ezt már nemcsak a színészeknek, hanem a nézőknek is meghirdettük. Ő beszélt a történet görög kapcsolódásairól és az előadásról is. Ez a kommunikáció továbbgyűrűzik: ha a színész jobban tudja, hogy miről beszél, akkor a mondanója könnyebben jut el a közönséghez, ha az egész előadást így építjük fel, nagyobb esélyünk lesz arra, hogy a nézőben a kortárs fogalma mellé ne rögtön az érthetetlen társuljon. Nagyon sokan megpróbálják a kortárs fogalmát újradefiniálni,